

ALICJA WRZYSZCZ

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej

Feminativa w twórczości Bolesława Prusa

Abstrakt

Artykuł dokumentuje badania (głównie statystyczne i, wedle wiedzy autorki, pionierskie) nad leksyką feminywną w twórczości Bolesława Prusa. Zawiera refleksję nad dawną produktywnością poszczególnych formantów tworzących struktury feminywne, rekonstruowaną na podstawie leksyki wyizolowanej z dzieł pisarza, oraz próbę typologizacji tej leksyki. Ponadto czytelnik znajdzie w artykule wyniki dwóch analiz: nazw posesywnych, która dowiodła podwójnego znaczenia współtworzących je sufiksów, oraz nazw żeńskich delokatywnych, która dała asumpt do wywodu na temat mechanizmu derywacji równoległej. Autorka stworzyła korpus liczący 447 jednostek leksykalnych — na jego podstawie dokonała analiz i obliczeń oraz przeprowadziła rozważania o strukturalnych i niejako psychologicznych podstawach tworzenia feminywnych nazw zwierząt.

Słowa kluczowe: feminativum, Bolesław Prus, słowotwórstwo, nazwa posesywna, typologia semantyczna, formant żeńskości.

Wprowadzenie

W artykule za feminativum uznawać się będzie (1) formację wyłącznie syntetyczną o następujących morfologicznych wykładnikach żeńskości: sufiksach (i ich wariantach)¹ o referencji wyłącznie żeńskożywotnej²: *-ka*, *-ica/-yca*, *-ina/-yna*, *-ini/-yni*, *-na*; sufiksach o podwójnej referencji (żeńskoosobowej i posesywnej)³: *-owa*, *-ówna*, *-ina/-yna*, *-anka*, oraz końcówce o funkcji zarówno sufiksальной, jak i fleksyjnej lub funkcji jedynie fleksyjnej *-a*; (2) formację o motywacji najczęściej rzeczownikowej i referencji żeńskożywotnej, która to referencja stanie się główną osią podziału niniejszego artykułu. W trosce bowiem o zachowanie przejrzystości struktury badanych korpusów trzon rozprawy stanowić będzie za *Słownikiem*

¹ Za: Grzegorzczkova, Puzynina 1979 (dalej: SWJP).

² Podkreślenie owej wyłączności podyktowane jest faktem, iż sufiksy takie jak: *-ka* czy *-ica/-yca* tworzą również formacje o referencji nieżywotnej, przykładem *wspinaczka* ('czynności wspinania się') czy *prostownica* ('urządzenie do prostowania włosów').

³ Ustalenie na podstawie: SNŽP 2015.

nazw żeńskich polszczyzny analiza feminatywów o referencji żeńskoosobowej, podczas gdy feminatywnym nazwom zwierząt poświęcony zostanie fragment osobny. (3) Peryferyjnie zaś za feminativa przyjmować się będzie nominacje kobiet niemotywowane słowotwórczo (typu *baba*). W artykule tym jako feminativa pojawią się również nierejestrowane przez SNŻP nazwy własne posesywne oraz delokatywne, to jest formacje odmężowskie (marytonimiczne) i odojcowskie (patronimiczne) oraz nazwy mieszkańek miast i państw. Analizie poddane zostaną również struktury nacechowane, lecz wyłącznie te, które zostały utworzone za pomocą tu wymienionych sufiksów bądź ich wariantów. Analizowane feminativa zaczerpnięte zostały z następujących (wybranych przypadkowo ze względu na językoznawczy, nie zaś literaturoznawczy charakter artykułu) dzieł Bolesława Prusa: *Lalka* (2012, prwdr. 1887–1889), *Faraon* (1971, prwdr. 1895–1896), *Emancypantki* (2017, prwdr. 1890) oraz z rozsianych w licznych zbiorach nowel, opowiadań i innych drobnych form (1949–1950). Feminativa te zostały włączone do korpusu na zasadzie przystawalności do sformułowanej wcześniej definicji feminativum, powstałej w wyniku autorskiego scalenia dwóch koncepcji wyodrębniania przyrostków żeńskości. Pierwszej, zaproponowanej przez Renatę Grzegorzyczkową i Jadwigę Puzyninę w publikacji *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*, i drugiej, przyjętej przez autorki SNŻP, której w dużej mierze podporządkowana została przyjęta metoda wyodrębniania denotujących żeńskości sufiksów, aby poczynione w jej ramach ustalenia dały się łatwo porównać z innymi o podobnej materii, odwołującymi się najczęściej do ustaleń tak zwanej szkoły wrocławskiej (Krysiak, Małocha 2021).

Obraz dawnej produktywności formantów o funkcji feminatywnej wyłaniający się z twórczości Bolesława Prusa

Celem tego fragmentu artykułu jest wykazanie dawnej (przypadającej na drugą połowę XIX wieku) produktywności wymienionych uprzednio morfologicznych wykładników żeńskości (to jest cząstki o funkcjach sufiksальной i fleksyjnej lub funkcji wyłącznie fleksyjnej *-a*, sufiksów *-ka*, *-ica/-yca*, *-ina/-yna*, *-ini/-yni*, *-na*, *-owa*, *-ówna*, *-anka* oraz *-icha/-ycha*), rekonstruowanej na podstawie feminatywów wyekscerpowanych z twórczości Bolesława Prusa. Produktywności rozumianej jako zdolność do zwiększania liczby okazów powstałych za pomocą danego morfemu (a nie sufiksu, przedmiotem analizy będzie bowiem również końcówka *-a*). Wykazaniu owej produktywności służyć będą przeprowadzone przez autorkę badania statystyczne, których wyniki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela1. Wykaz feminatywów wyekscerpowanych z twórczości Bolesława Prusa z podziałem na formanty żeńskości, za pomocą których zostały utworzone

Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą -a paradygmatycznego i niederywowane ⁴
1.	1.	baba
2.	2.	faworyta
3.	3.	hetera
4.	4.	jędza
5.	5.	kokota
6.	6.	lafirynda
7.	7.	luba
8.	8.	nędzna
9.	9.	nieboga
10.	10.	obląkana
11.	11.	pleciucha
12.	12.	stara
13.	13.	starucha
14.	14.	babcia
15.	15.	bona
16.	16.	chora
17.	17.	córka
18.	18.	dama
19.	19.	garderobiana
20.	20.	głównodowodząca
21.	21.	jasnowidząca
22.	22.	kobieta
23.	23.	krewna
24.	24.	kuma
25.	25.	kuzyna
26.	26.	macocha
27.	27.	mama
28.	28.	matrona
29.	29.	narzeczona
30.	30.	niewiasta
31.	31.	niewierna
32.	32.	niewinna

⁴ W funkcji zarówno słowotwórczej, jak i czysto fleksyjnej, co oznacza włączenie do zbioru także leksemów niepo pochodnych słowotwórczo.

33.	33.	nieznajoma
34.	34.	protegowana
35.	35.	przełożona
36.	36.	siostra
37.	37.	służąca
38.	38.	święta
39.	39.	ukochana
40.	40.	wdowa
41.	41.	zmarła
42.	42.	znajoma
43.	43.	żona
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-anka</i>
44.	1.	leśniczanka
45.	2.	sędzianka
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ica/-yca</i> i jego wariantów
46.	1.	awanturnica
47.	2.	czarownica
48.	3.	drapieżnica
49.	4.	grymaśnica
50.	5.	grzesznica
51.	6.	jawnogrzesznica
52.	7.	kochanica
53.	8.	nędnica
54.	9.	niewdzięcznica
55.	10.	oblubienica
56.	11.	obludnica
57.	12.	piekielnica
58.	13.	połowica
59.	14.	potępienica
60.	15.	przodownica
61.	16.	robotnica
62.	17.	rozpustnica
63.	18.	rówieśnica
64.	19.	służebnica
65.	20.	tanecznica
66.	21.	wszetcznica

67.	22.	wyrobnica
68.	23.	załotnica
69.	24.	złośnica
70.	25.	baletnica
71.	26.	klucznica
72.	27.	mężennica
73.	28.	nałożnica
74.	29.	niewolnica
75.	30.	położnica
76.	31.	pomocnica
77.	32.	powiernica
78.	33.	pracownica
79.	34.	siostrzenica
80.	35.	synowica
81.	36.	uczennica
82.	37.	ulubienica
83.	38.	zakonnica
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-icha/-ycha</i>
84.	1.	parobczycha
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ina/-yna</i> i jego wariantów
85.	1.	babina
86.	2.	kobiecina
87.	3.	starowina
88.	4.	hrabina
89.	5.	Kopyścina
90.	6.	sędzina
91.	7.	jeometrzyzna
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ini/-yni</i>
92.	1.	półbogini
93.	2.	bogini
94.	3.	hrabini
95.	4.	monarchini
96.	5.	prorokini
97.	6.	chlebodawczyjni
98.	7.	dozorczyjni

99.	8.	dzieciobójczyni
100.	9.	gospodyni
101.	10.	hodowczyni
102.	11.	krojczyńni
103.	12.	mistrzyni
104.	13.	nabywczyni
105.	14.	radczyni
106.	15.	samobójczyni
107.	16.	spadkobierczyni
108.	17.	sprawczyni
109.	18.	wychowawczyni
110.	19.	zabójczyni
111.	20.	zastępczyni
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ka</i> i jego wariantów z wyjątkiem wariantu <i>-anka</i>
112.	1.	babka
113.	2.	baletniczka
114.	3.	bestyjka
115.	4.	biedaczka
116.	5.	bruneteczka
117.	6.	córeczka
118.	7.	damulka
119.	8.	drużka
120.	9.	duszcza
121.	10.	facetka
122.	11.	kobietka
123.	12.	kokietka
124.	13.	krzykaczka
125.	14.	kumoszka
126.	15.	kuzyneczka
127.	16.	mameczka
128.	17.	mateczka
129.	18.	mężateczka
130.	19.	niebianka
131.	20.	nierządnica
132.	21.	nudziarka
133.	22.	pastuszka
134.	23.	plotkarka

135.	24.	pomywaczka
136.	25.	półwariatka
137.	26.	przekupka
138.	27.	psiarka
139.	28.	pupilka
140.	29.	rówieśniczka
141.	30.	siostrzeniczka
142.	31.	sklepiciarka
143.	32.	staruszka
144.	33.	śmieciarka
145.	34.	tułaczka
146.	35.	wariatka
147.	36.	wdóweczka
148.	37.	wdówka
149.	38.	wychowanica
150.	39.	adeptka
151.	40.	agitatorka
152.	41.	aktorka
153.	42.	akuszerka
154.	43.	altruistka
155.	44.	amazonka
156.	45.	Amerykanka
157.	46.	Angielka
158.	47.	antagonistka
159.	48.	apostołka
160.	49.	arcykapłanka
161.	50.	arfiarka
162.	51.	artystka
163.	52.	arystokratka
164.	53.	ateistka
165.	54.	autorka
166.	55.	blondynka
167.	56.	boginka
168.	57.	bohaterka
169.	58.	bojownicza
170.	59.	brunetka
171.	60.	buchalterka

172.	61.	Chinka
173.	62.	chrześcijanka
174.	63.	ciotka
175.	64.	cudzoziemka
176.	65.	Cyganka
177.	66.	czarodziejka
178.	67.	czwartoklasistka
179.	68.	delegatka
180.	69.	demokratka
181.	70.	dłużniczka
182.	71.	dobrodziejka
183.	72.	drugoklasistka
184.	73.	dyletantka
185.	74.	dyplomatką
186.	75.	działaczka
187.	76.	dziedziczka
188.	77.	dzierlatka
189.	78.	dziwaczka
190.	79.	Egipcjanka
191.	80.	egoistka
192.	81.	ekscentryczka
193.	82.	eks-kapłanka
194.	83.	ekskoleżanka
195.	84.	eksparalityczka
196.	85.	elegantka
197.	86.	emancypantka
198.	87.	emerytka
199.	88.	entuzjastka
200.	89.	faktorka
201.	90.	Fenicjanka
202.	91.	figlarka
203.	92.	filozofka
204.	93.	Francuzka
205.	94.	fryzjerka
206.	95.	guwernantka
207.	96.	handlarka
208.	97.	histeryczka

209.	98.	hrabianka
210.	99.	idealistka
211.	100.	iksinowianka
212.	101.	infirmerka
213.	102.	interesantka
214.	103.	intrologatorka
215.	104.	intrygantka
216.	105.	Japonka
217.	106.	jedynaczka
218.	107.	kandydatka
219.	108.	kapłanka
220.	109.	karczmarka
221.	110.	karmicielka
222.	111.	kasjerka
223.	112.	kawiarka
224.	113.	kelnerka
225.	114.	kierowniczką
226.	115.	klientka
227.	116.	kochanka
228.	117.	koleżanka
229.	118.	koncertantka
230.	119.	korespondentka
231.	120.	Krakowianka
232.	121.	księżniczka
233.	122.	kucharka
234.	123.	kundmanka
235.	124.	kuzynka
236.	125.	kwestarka
237.	126.	kwiaciarka
238.	127.	legitymistka
239.	128.	lekarka
240.	129.	lektorka
241.	130.	lichwiarka
242.	131.	literatka
243.	132.	lokatorka
244.	133.	magazynierka
245.	134.	magdalenka

246.	135.	magnetyzerka
247.	136.	małżonka
248.	137.	mamka
249.	138.	maszynistka
250.	139.	matka
251.	140.	melomanka
252.	141.	mężatka
253.	142.	mieszczanka
254.	143.	mieszkanka
255.	144.	milionerka
256.	145.	mystyfikatorka
257.	146.	mizantropka
258.	147.	mleczarka
259.	148.	mniszka
260.	149.	modystka
261.	150.	Mongołka
262.	151.	Murzynka
263.	152.	nauczycielka
264.	153.	niańka
265.	154.	nieboszczka
266.	155.	Niemka
267.	156.	nieprzyjaciółka
268.	157.	obywatelka
269.	158.	ochroniarka
270.	159.	oskarżycielka
271.	160.	olbrzymka
272.	161.	opiekunka
273.	162.	oszustka
274.	163.	panienka
275.	164.	paralityczka
276.	165.	paryżanka
277.	166.	pasażerka
278.	167.	patronka
279.	168.	pensjonarka
280.	169.	piastunka
281.	170.	piątoklasistka
282.	171.	pielęgniarka

283.	172.	piwowarka
284.	173.	płaczka
285.	174.	pocieszycielka
286.	175.	podróżniczka
287.	176.	poetka
288.	177.	pokojówka
289.	178.	posiadaczka
290.	179.	posługaczka
291.	180.	prababka
292.	181.	pracza
293.	182.	probantka
294.	183.	profesorka
295.	184.	progresistka
296.	185.	propagatorka
297.	186.	prostytutka
298.	187.	protektorka
299.	188.	przędka
300.	189.	przewodniczka
301.	190.	przyjaciółka
302.	191.	radykalistka
303.	192.	reformatorka
304.	193.	rekonwalescentka
305.	194.	reprezentantka
306.	195.	restauratorka
307.	196.	retuszerka
308.	197.	rodaczka
309.	198.	rodzicielka
310.	199.	rozwódka
311.	200.	rywalka
312.	201.	Rzymianka
313.	202.	sąsiadka
314.	203.	sceptyczka
315.	204.	sklepiarkka
316.	205.	słuchaczka
317.	206.	sopranistka
318.	207.	specjalistka
319.	208.	spirytystka

320.	209.	stołowniczka
321.	210.	stronniczka
322.	211.	stróżka
323.	212.	studentka
324.	213.	sublokatorka
325.	214.	swatka
326.	215.	synowa
327.	216.	szafarka
328.	217.	szarytka
329.	218.	szatynka
330.	219.	sześćdziesięciolatka
331.	220.	szlachcianka
332.	221.	szóstoklasistka
333.	222.	szwaczka
334.	223.	Szwedka
335.	224.	szynkarka
336.	225.	śpiewaczka
337.	226.	tancerka
338.	227.	towarzyszka
339.	228.	triumfatorka
340.	229.	trzecioklasistka
341.	230.	uczestniczka
342.	231.	utrzymanka
343.	232.	warszawianka
344.	233.	westalka
345.	234.	wielbicielka
346.	235.	wizytka
347.	236.	właścicielka
348.	237.	Włoszka
349.	238.	wnuczka
350.	239.	wróżka
351.	240.	wspólniczka
352.	241.	współlokatorka
353.	242.	współpracowniczka
354.	243.	wychowanka
355.	244.	wykończarka
356.	245.	założycielka

357.	246.	zbawicielka
358.	247.	zbrodniarka
359.	248.	złodziejka
360.	249.	zwierzchniczka
361.	250.	żebraczka
362.	251.	Żydówka
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-na</i> i jego wariantów
363.	1.	matuchna
364.	2.	druhna
365.	3.	królewna
366.	4.	księżna
367.	5.	panna
368.	6.	służebna
369.	7.	szatna
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-owa</i>
370.	1.	Adamowa
371.	2.	adwokatowa
372.	3.	aptekarzowa
373.	4.	Arnoldowa
374.	5.	bankierowa
375.	6.	Banonowa
376.	7.	baronowa
377.	8.	bratowa
378.	9.	buchalterowa
379.	10.	budowniczoza
380.	11.	bufetowa
381.	12.	burmistrzowa
382.	13.	cesarzowa
383.	14.	Denowa
384.	15.	doktorowa
385.	16.	dyrektorowa
386.	17.	Dzięgłowa
387.	18.	Haładrałowiczowa
388.	19.	Jakubowa
389.	20.	Janowa
390.	21.	Jasiowa

391.	22.	jenerałowa
392.	23.	kamerdynerowa
393.	24.	kapeluszowa
394.	25.	Karolowa
395.	26.	kasjerowa
396.	27.	Kasprusiowa
397.	28.	Kolerowa
398.	29.	Korkowiczowa
399.	30.	Korybutowa
400.	31.	kowałowa
401.	32.	królowa
402.	33.	kupcowa
403.	34.	Latterowa
404.	35.	Łukaszowa
405.	36.	majorowa
406.	37.	majstrowa
407.	38.	marszałkowa
408.	39.	Milerowa
409.	40.	Minclowa
410.	41.	Misiewiczowa
411.	42.	Moszkowa
412.	43.	naczelnikowa
413.	44.	poczmajstrowa
414.	45.	podśędkowa
415.	46.	pomocnikowa
416.	47.	prezesowa
417.	48.	prezydentowa
418.	49.	profesorowa
419.	50.	pryncypałowa
420.	51.	Putyfarowa
421.	52.	rejentowa
422.	53.	sekretarzowa
423.	54.	stróżowa
424.	55.	Synopizmowiczowa
425.	56.	Szperlingowa
426.	57.	teściowa
427.	58.	Turkawcowa
428.	59.	Walentowa

429.	60.	Wawrzyńcowa
430.	61.	Zygmuntowa
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ówna</i>
431.	1.	burmistrzówna
432.	2.	doktorówna
433.	3.	dorobkiewiczówna
434.	4.	Gniewoszówna
435.	5.	Hopferówna
436.	6.	Howardówna
437.	7.	Korkowiczówna
438.	8.	kupcówna
439.	9.	Pantarkiewiczówna
440.	10.	Pasternakiewiczówna
441.	11.	podśędkówna
442.	12.	Puttkamerówna
443.	13.	Schmupfkówna
444.	14.	Stenglówna
445.	15.	Synopizmowiczówna
446.	16.	Wetzlówna
447.	17.	Wierzgajówna

Konstrukcja tabeli przedstawiającej wykaz feminatywów utworzonych za pomocą wymienionych formantów wymaga objaśnienia. Tabela została podzielona na trzy kolumny. W pierwszej umieszczone zostały cyfry wskazujące na kolejność numeryczną danego feminativum w całej tabeli, to jest w korpusie badawczym. W drugiej — cyfry wskazujące na miejsce danego feminativum we właściwej mu podtabeli, na tabelę złożyło się bowiem dziewięć podtabel. W każdej z podtabel zaprezentowany został wykaz feminatywów o danej cesze strukturalnej, to jest cesze występowania określonego formantu. Trzecia kolumna przeznaczona była na zapisanie w niej pojedynczego badanego feminativum. Taki układ został zaproponowany nieprzypadkowo. Służy bowiem jednoczesnemu zilustrowaniu liczby wszystkich pozyskanych nazw oraz nazw spełniających warunki każdej z podtabel⁵. Miało to szczególne znaczenie dla obliczania procentowych udziałów nazw o danym formancie w całym korpusie i pozwoliło na dokonanie następujących ustaleń.

⁵ O umieszczeniu danego feminativum w konkretnej podtabeli decydowała jego budowa morfologiczna, ściślej występowanie określonego przyrostka żeńskości. Na przykład w podtabeli określonej mianem *Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -na* zamieszczone zostały wszystkie wyekscerpowane nazwy mające ów sufiks.

1. Zarówno w analizowanej twórczości Prusa, będącej odzwierciedleniem ówczesnych tendencji językowych, jak i obecnie najbardziej produktywnym formantem denotującym żeńskość był i jest sufiks *-ka* (por. Klemensiewicz 1982: 729; Grzegorzczkowska 1972: 52–53; Jadacka 2005: 126–128), gdyż aż 56,1% wszystkich wyizolowanych z twórczości pisarza feminatywów zostało utworzonych przy jego użyciu.

2. Zajmujący drugie miejsce pod względem produktywności formant o silnych znamionach marytonimiczności *-owa* był w twórczości Prusa formantem wysoce produktywnym ze względu na ówczesny pejzaż społeczno-kulturowy, kiedy to damę określano godnością jej męża, kobietę zaś wywodzącą się z warstwy proletariacko-plebejskiej tegoż męża imieniem lub zawodem.

3. Stosunkowo niewielki, rekonstruowany na podstawie wyników produktywności formantów, udział nazw patronimicznych w twórczości Prusa tłumaczony być może rzadką obecnością w życiu publicznym panien o rodowodzie arystokratycznym lub mieszczańskim (panien w znaczeniu patronimicznym) i zupełnym brakiem potrzeby nominacji córek proletariuszy i plebejuszy (ustalenia dokonane na podstawie obserwacji i semantycznej analizy nazw utworzonych za pomocą sufiksów *-ówna* oraz *-anka*).

Wyniki obliczeń procentowych, na podstawie których dokonano tych ustaleń, przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Frekwencja wystąpień poszczególnych przyrostków żeńskości w analizowanym materiale leksykalnym

Lp.	Morfologiczny wykładnik żeńskości (za SNŻP)	Liczba notowań w korpusie	Procent notowań feminatywów powstałych wskutek danego morfologicznego wykładnika użycia w ogólnej liczbie zgromadzonych w korpusie feminatywów (w przybliżeniu do części dziesiątych)
1.	<i>-icha/-ycha</i>	1	0,2
2.	<i>-anka</i>	2	0,4
3.	<i>-ina/-yna</i>	7	1,6
4.	<i>-na</i>	7	1,6
5.	<i>-ówna</i>	17	3,8
6.	<i>-ini/-yni</i>	20	4,5
7.	<i>-ica/-yca</i>	38	8,5
8.	<i>-a</i> paradygmatyczne	43	9,6
9.	<i>-owa</i>	61	13,6
10.	<i>-ka</i>	251	56,1
Ogólna liczba feminatywów zgromadzonych w korpusie		447	100

Nazwy posesywne, własne i własne posesywne

Celem tej części artykułu jest zaprezentowanie ustaleń analizy słowotwórczej nazw feminatywnych posesywnych, własnych i własnych posesywnych. Wyniki przeprowadzonych badań statystycznych (ujętych w formie tabel, na których prezentacje nie ma tu miejsca) posłużyły weryfikacji tez R. Grzegorzczkowej i J. Puzyniny wyłożonych w publikacji *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego* (1979). Fragment ten podzielony zostanie na dwa mniejsze, z których pierwszy traktować będzie o nazwach posesywnych zarówno pospolitych, jak i własnych, drugi zaś o nazwach delokatywnych, czyli nazwach *ex definitione* własnych (własnych odmiejscowych).

Analiza nazw posesywnych wykazała wyłączość derywacji modyfikacyjnej dla derywatów posesywnych (niezależnie od tego, czy derywaty te były nazwami własnymi czy pospolitymi). Wniosek ten wydaje się jednak oczywisty, zważywszy na to, że podstawami nazw posesywnych są zawsze rzeczowniki męskie, będące imionami, nazwiskami, nazwami zawodów, funkcji, stanowisk lub tytułów naukowych. Wśród nazw posesywnych autorce niniejszego artykułu udało się zarejestrować formacje o następujących sufiksach:

-*owa* (jest to sufiks definiowany przez autorki SWJP jako tworzący głównie nazwy marytonimiczne, czyli odmeżowskie nazwy żon⁶, nazwa od łac. *maritus* — mąż),

-*ówna* (sufiks ten jest wariantem sufiksu *-na*⁷, o podobnie jak *-ówna* posesywnym patronimicznym znaczeniu — ‘ta, która jest córką mężczyzny’, którego zleksykalizowany wykładnik jest podstawą słowotwórczą danej nazwy patronimicznej; warte odnotowania w tym miejscu jest, że wyraz *panna* prymarnie oznaczał ‘córkę pana’, składał się on bowiem z morfemu leksykalnego *pan* oraz morfemu patronimiczności *-na*; obecnie patronimiczne znaczenie leksemu *panna* całkowicie się zatępiło, a wydaje się, że i sam formant podstawowy *-na* już w czasach Prusa stracił swe posesywne znaczenia, ponieważ w większości z wyekscerpowanych przez autorkę feminatywów mających ów formant nie denotował on relacji przynależności, lecz jedynie fakt żeńskości⁸),

-*anka* (jest to formant uznawany przez autorki SWJP za wariant formantu podstawowego *-ka*, ma on zdolność do derywowania nazw córek),

-*ina* (formant tożsamy z formantem *-yna*, jako że ich dystrybucja zależna jest wyłącznie od palatalności bądź niepalatalności spółgłoski poprzedzającej ów formant, o którym autorki SWJP piszą, że służył on dawniej tworzeniu nazw żon od

⁶ Autorka ma świadomość pleonastyczności użytego sformułowania, niemniej zdecydowała się na nie w celu zwiększenia jasności wypowiedzi oraz wskazania na łaciński źródłosłów nazwy.

⁷ Zgodnie z ustaleniami R. Grzegorzczkowej i J. Puzyniny (1979: 225–226).

⁸ Wyjątkowy na tym tle pozostaje wyraz *królowna*, który nie uległ tak jak *panna* neosemantyzacji i zachował swe pierwotne znaczenie ‘córki króla’. Tłumaczy to fakt, iż wyraz ten wskutek przeobrażeń społecznych został wycofany z powszechnego użycia i przeniesiony do zasobu leksykalnego baśni i bajek, w którym stosowany jest w swym niezmiennym znaczeniu.

nazw stanowisk czy funkcji, jakie pełnili ich mężowie; przykład *Kopyściny* zaświadcza jednak, że możliwe było derywowanie za pomocą owego sufiksu nazw żon również od nazwisk ich mężów),

-icha (jest to sufiks notowany w korpusie wyłącznie w postaci *-ycha*; *parobczycha*, cząstka morfologiczna uznawana przez autorki SWJP za sufiks obsługujący tworzenie nazw żeńskich nacechowanych ekspresywnie rubaszno-niechętnie, to jest augmentatywnie lub żartobliwie — mało produktywna, niemająca denotacji posesywności jako cechy immanentnej⁹, niemogąca zatem być uznana za sufiks o referencji żeńskoosobowoposesywnej, którą tradycyjnie przypisuje się formantom takim jak *-owa* czy *-ówna*),

-owica (cząstka, którą należałoby traktować raczej jako połączenie sufiksu *-ica* i konektywu *-ow-*; sufiksowi *-owica* R. Grzegorzczkova i J. Puzynina przypisują bowiem referencję wyłącznie nieżywozną, co wyklucza możliwość współtworzenia przez niego feminatywów, niemniej uznanie morfemu *-ow-* za konektyw, morfemu *-ica* zaś za sufiks, także budzi pewne wątpliwości, ponieważ o ile taka analiza *synowicy* uwzględnia jej żywozną referencję, o tyle w opracowaniu wymienionych badaczek formantowi *-ica* nie jest przypisywana zdolność do denotowania posesywności, toteż przypadek *synowicy*, której sama parafraza słowotwórcza sprawia pewne problemy ze względu na trudne do ustalenia miejsce podstawy *syn* w definicji ‘córka brata w stosunku do innych braci’¹⁰, należy traktować jako przypadek izolowany).

Stworzony przez autorkę korpus zaświadcza również o możliwości derywowania nazw odmeżowskich za pomocą formantu *-ka*¹¹, którego posesywnego znaczenia R. Grzegorzczkova i J. Puzynina nie odnotowują, a które to znaczenie wyodrębnia A. Małocha-Krupa w publikacji *Feminatywum w uwikłaniach kulturowo-językowych* (2018). Stwierdzić zatem należy, że poza formantami kategorialnie derywującymi nazwy patronimiczne i marytonimiczne: *-owa*, *-ówna*, *-anka*, *-ka*, *-ina/-yna* istnieją także formanty, których użycie umożliwia utworzenie nazwy posesywnej, niemniej przypadki te należy traktować jako izolowane i rzadkie, a zawarte w nich formanty jako nośniki przede wszystkim żeńskości, nie zaś posesywności, która wynika w tych przypadkach z semantyki globalnej wyrazu, a nie z semantyki samego sufiksu. Odnośnie do nazw własnych delokatywnych, to jak wykazała ich analiza, są one derywowane wyłącznie za pomocą derywacji równoległej polegającej na uznaniu obu podstaw słowotwórczych, czyli nazwy lokatywnej (toponimicznej) i nazwy męskiej, za równoważne. Każda bowiem z nazw żeńskich delokatywnych powstała zarówno od nazwy miejscowej, jak i nazwy mieszkańca, gdyż nie sposób wyobrazić sobie, by któraś z nich mogła nie istnieć. Gdyby bowiem nie istniała nazwa toponimiczna, niemożliwe byłoby utworzenie od niej nazwy mieszkańców obojga płci; gdyby możliwe było utworzenie nazwy mieszkanki, *ex definitione* wtórnej

⁹ Posesywność *parobczychy* wynika bowiem nie z semantyki sufiksu, lecz z semantyki całego wyrazu.

¹⁰ Por. *Synowica*, [hasło w:] *Mały słownik języka polskiego* 1969, s. 792.

¹¹ *Piwowarka* jako ‘żona piwowara’.

wobec nazwy męskiej, absurdem wydałby się brak możliwości wyodrębnienia nazwy mieszkańca płci męskiej¹². Nazwy żeńskie delokatywne cechuje zastosowanie w nich sufiksu podstawowego *-ka* lub jego wariantu *-anka*, którego zdolność do tworzenia tego rodzaju nazw sygnalizują w swej rozprawie Grzegorzczkova i Puzyrina (SWJP 1979).

Typologia semantyczna badanych feminatywów

Pierwszą próbę typologizacji okazów należących do kategorii feminativum (w rozumieniu przyjętym przez twórczynię SNŻP) podjęła P. Krysiak (2013), która w artykule zatytułowanym *Nazwy żeńskie w polszczyźnie współczesnej — krótka refleksja i zarys klasyfikacji* wyróżniła pięć głównych typów semantycznych, w których obszarze sytuują się nazwy żeńskie. Wzorując się na ustaleniach wrocławskiej językoznawczynie, autorka niniejszego artykułu podjęła próbę stworzenia podobnej typologizacji zebranego materiału językowego. Dostosowując kryteria podziału do pejzażu społeczno-kulturowego przedstawionego w dziełach Bolesława Prusa, tworzących bazę językowych poszukiwań, autorka wyodrębniła następujące typy semantyczne:

1. nazwy posesywne denotujące informacje między innymi o stanie cywilnym czy statusie społecznym¹³;
2. nazwy delokatywne¹⁴;
3. nazwy atrybutywne (charakteryzujące), to jest formacje będące nominacjami nosicielk cech zarówno fizycznych, jak i psychicznych, o następującej parafrazie: ‘ta, która daną cechę/skłonność posiada’¹⁵ (*nomina attributiva feminativa*);
4. nazwy wykonawczyń czynności/zawodów (*nomina agentis feminativa*);
5. nazwy wielbicielk/amatorek/zwolenniczek danej czynności/idei¹⁶;

¹² Pleonastyczne wyrażenie zostało tutaj użyte w celu uwypuklenia płci tegoż mieszkańca, ażeby leksem *mieszkaniec* nie został przez czytelników odebrany jako nazwa generatywna, obejmująca swym zakresem zarówno mężczyzn, jak i kobiety.

¹³ Nazwy patronimiczne o sufiksach *-ówna* czy *-anka* denotowały ‘panieństwo’; nazwy marytonimiczne o sufiksach *-owa*, rzadko *-ina/-yna* czy *-icha/-ycha* wskazywały na ‘trwanie kobiety w stanie małżeńskim’; nazwy takie, jak: *baronowa*, *prezesowa* czy *sędzianka* świadczyły nie tylko o stanie cywilnym, lecz także o wysokiej pozycji społecznej noszących je dam, w przeciwieństwie do nazw typu *Kopyścina*, *Janowa* czy *kowalowa*, które sugerowały proletariacko-plebejskie pochodzenie określanej za ich pomocą kobiety i należały do rejestru potocznego polszczyzny.

¹⁴ Nazwom zarówno posesywnym, jak i delokatywnym poświęcono osobne fragmenty tego artykułu. Ich wykaz znajduje się w korpusie zbiorczym (w podtabelach: Feminativa utworzone za pomocą sufiksu *-anka*, Feminativa utworzone za pomocą sufiksu *-owa*, Feminativa utworzone za pomocą sufiksu *-ówna* oraz pojedynczo w innych). Dlatego tabela prezentująca typologię semantyczną nazwy te pomija.

¹⁵ Przykładem *dyletantka* ‘ta, którą cechuje dyletanctwo’ czy *histryczka* ‘ta, którą cechuje skłonność do popadania w histerię’.

¹⁶ Przykładem *emancypantka* ‘ta, która jest zwolenniczką emancypacji’, *melomanka* ‘ta, która z upodobaniem oddaje się muzyce’ (choć w tym przypadku nazwa *melomanka* nie pochodzi od muzyki,

6. nazwy będące nazwami funkcji społecznych, statusu (typ wyodrębniony przez: Krysiak 2013)¹⁷;

7. nazwy nacechowane augmentatywnie bądź deminutywnie, czyli wszelkie nazwy ekspresywne (*nomina augmentativa feminativa* lub *nomina deminutiva feminativa*).

Autorka celowo użyła sformułowania typologia, nie zaś klasyfikacja, typologia nie zakłada bowiem wyłącznej przynależności okazu do danej klasy, dopuszczając tym samym sytuowanie tego samego okazu w obszarze kilku klas (tu: typów). Efekt rozważań nad semantyką wyekscerpowanych z twórczości Prusa feminatywów przedstawiła w tabelach 3 i 4, których analiza pozwoliła jej potwierdzić badania Grzegorzczukowej i Puzyniny (SWJP 1979), a tym samym ustalić, co następuje.

1. Udział formacji z sufiksem *-ka* (bądź jego wariantem) jako najbardziej i niemal nieograniczenie produktywnym formantem jest największy we wszystkich polach semantycznych.

2. W polu nazw atrybutywnych na uwagę zasługuje zajmujące drugie miejsce pod względem frekwencji wystąpień *-a* sufiksarno-fleksyjne lub fleksyjne, obecne głównie w formacjach feminatywnych powstałych w wyniku procesu substantywizacji przymiotników o teźże żeńskiej końcówce fleksyjnej. Logiczne jest jednak, po pierwsze, że pochodzące od przymiotników rzeczowniki przejęły ich atrybutywną semantykę, a po drugie, że zsubstantywizowane przymiotniki zachowały żeńską końcówkę fleksyjną¹⁸.

3. Liczny udział w polu nazw atrybutywnych formacji o cesze występowania sufiksu *-ini/-yni* wynika z morfologicznej budowy ich podstaw słotwórczych, najczęściej bowiem były nimi rzeczowniki męskie zakończone na *-ca*, podczas gdy morfem ten, jak zauważają Grzegorzczukowa i Puzynina (SWJP 1979), implikuje zastosowanie formantu *-ini/-yni* w tworzonych od nich feminatywach. Z tej samej przyczyny formant ów zajmuje drugie miejsce (po wspomnianym sufiksie *-ka* i jego wariantach) w kolejnym z badanych pól semantycznych, to jest polu nazw agentywnych. Frekwencja sufiksu *-ini/-yni* w poszczególnych obszarach wynika zatem nie z semantyki formantu¹⁹, lecz z cech formalnych posiadających go derywatów.

4. Wiele formacji agentywnych powstało wskutek dołączenia do ich podstaw słotwórczych sufiksu *-ica/-yca*, to jest sufiksu o konotacjach ekspresyjnych. Jednak formacje te (takie jak *położnica*, *pomocnica* czy *pracownica*) wydają się w twórczości Prusa neutralne.

lecz od męskiej nazwy *meloman*, przytoczona definicja wykazuje schemat, na podstawie którego została ona zaklasyfikowana do danego pola semantycznego), *bojownicza* 'ta, podejmuje bój w obronie jakichś wartości lub w celu rozpropagowania wyznawanych przez siebie ideałów'.

¹⁷ Przykładem *piątklasistka* 'ta, która uczęszcza do piątej klasy' czy *uczemnica* 'ta, która się uczy'.

¹⁸ W niniejszym artykule *-a* paradygmatyczne traktowane jest jako morfem o dwóch funkcjach: słotwórczej i fleksyjnej.

¹⁹ Sufiks ten nie ma bowiem żadnego, poza feminatywnym, znaczenia, w przeciwieństwie do sufiksów takich jak *-owa*, *-ówna* czy *-ica/-yca* o znaczeniu posesywnym (*-owa*, *-ówna*) czy ekspresywnym (*-ica/-yca*).

5. Nazwy będące nazwami funkcji społecznych/statusu wydają się wykazywać największe zróżnicowanie pod względem morfologicznym. Należą do nich bowiem głównie formacje o sufiksach od dawna nieproduktywnych, których liczba okazów jest niewielka.

6. Ścisły związek między znaczeniem wyrazu a jego budową morfologiczną zachodzi wyłącznie dla nazw posesywnych, delokatywnych oraz nacechowanych. Związek ów wynika z semantyki sufiksów występujących w formacjach właściwych obu polom. Brak podobnych zależności dla formantów innych niż *-owa*, *-ówna*, *-anka* i *-ica/-yca* (wysoki odsetek tego ostatniego w polu nazw nacechowanych) świadczy o ich niezdolności do denotowania sensów innych niż żeńskość.

Tabela 3. Pola semantyczne i należące do nich feminativa z podziałem na formanty żeńskości, za pomocą których zostały utworzone

Nazwy atrybutywne (<i>nomina attributiva feminativa</i>)		
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą -a paradygmatycznego i niederywowane
1.	1.	chora
2.	2.	jasnowidząca
3.	3.	luba
4.	4.	niewierna
5.	5.	niewinna
6.	6.	nieznajoma
7.	7.	obląkana
8.	8.	protegowana
9.	9.	święta
10.	10.	ukochana
11.	11.	zmarła
12.	12.	znajoma
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ica/-yca</i> i jego wariantów
13.	1.	męczennica
14.	2.	rówieśnica
15.	3.	ulubienica
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ini/-yni</i>
16.	1.	bogini
17.	2.	półbogini
18.	3.	prorokini
19.	4.	chlebodawczyni
20.	5.	dzieciobójczyni

21.	6.	mistrzyni
22.	7.	samobójczyni
23.	8.	spadkobierczyni
24.	9.	sprawczyni
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ka</i> i jego wariantów
25.	1.	altruistka
26.	2.	blondynka
27.	3.	bohaterka
28.	4.	brunetka
29.	5.	cudzoziemka
30.	6.	dłużniczka
31.	7.	dobrodziejka
32.	8.	dyletantka
33.	9.	dyplomatka
34.	10.	dziedziczka
35.	11.	dzierlatka
36.	12.	dziwaczka
37.	13.	egoistka
38.	14.	ekscentryczka
39.	15.	ekskoleżanka
40.	16.	eksparalityczka
41.	17.	elegantka
42.	18.	entuzjastka
43.	19.	figlarka
44.	20.	filozofka
45.	21.	histeryczka
46.	22.	interesantka
47.	23.	intrygantka
48.	24.	jedynaczka
49.	25.	koleżanka
50.	26.	mieszkanka
51.	27.	milionerka
52.	28.	mistyfikatorka
53.	29.	mizantropka
54.	30.	niebianka
55.	31.	nieboszczka
56.	32.	nieprzyjaciółka

57.	33.	nudziarka
58.	34.	obywatelka
59.	35.	olbrzymka
60.	36.	paralityczka
61.	37.	pasażerka
62.	38.	pocieszycielka
63.	39.	posiadaczka
64.	40.	przewodniczka
65.	41.	przyjaciółka
66.	42.	pupilka
67.	43.	rekonwalescentka
68.	44.	rodaczka
69.	45.	rodzicielka
70.	46.	rozwódka
71.	47.	rówieśniczka
72.	48.	sąsiadka
73.	49.	specjalistka
74.	50.	stołowniczka
75.	51.	sublokatorka
76.	52.	szatynka
77.	53.	sześćdziesięciolatka
78.	54.	towarzyszka
79.	55.	triumfatorka
80.	56.	tułaczka
81.	57.	uczestniczka
82.	58.	utrzymanka
83.	59.	właścicielka
84.	60.	wspólniczka
85.	61.	współlokatorka
86.	62.	wychowanka
87.	63.	założycielka
88.	64.	zbawicielka
89.	65.	zbrodniarka
90.	66.	złodziejka
91.	67.	zwierzchniczka
92.	68.	żebraczka

Nazwy wykonawczyń czynności/zawodów (<i>nomina agentis feminativa</i>)		
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą -a paradygmatycznego i niederywowane
1.	1.	bona
2.	2.	garderobiana
3.	3.	głównodowodząca
4.	4.	przełożona
5.	5.	służąca
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -ica/-yca i jego wariantów
6.	1.	baletnica
7.	2.	klucznica
8.	3.	nierządnica
9.	4.	położnica
10.	5.	pomocnica
11.	6.	pracownica
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -ini/-yni
12.	1.	prorokini
13.	2.	chlebodawczyni
14.	3.	dozorczyńi
15.	4.	gospodyni
16.	5.	hodowczyńi
17.	6.	krojczyńi
18.	7.	nabywczyńi
19.	8.	wychowawczyńi
20.	9.	zabójczyńi
21.	10.	zastępczyńi
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -ka i jego wariantów
22.	1.	adeptka
23.	2.	agitatorka
24.	3.	aktorka
25.	4.	akuszerka
26.	5.	arcykapłanka
27.	6.	arfiarka
28.	7.	artystka
29.	8.	autorka

30.	9.	buchalterka
31.	10.	delegatka
32.	11.	eks-kapłanka
33.	12.	faktorka
34.	13.	fryzjerka
35.	14.	guwernantka
36.	15.	handlarka
37.	16.	infirmierka
38.	17.	interesantka
39.	18.	introligatorka
40.	19.	kandydatka
41.	20.	kapłanka
42.	21.	karczmarka
43.	22.	karmicielka
44.	23.	kasjerka
45.	24.	kawiarka
46.	25.	kelnerka
47.	26.	kierowniczk
48.	27.	koncertantka
49.	28.	korespondentka
50.	29.	kucharka
51.	30.	kwestarka
52.	31.	kwiaciarka
53.	32.	lekarka
54.	33.	lektorka
55.	34.	lichwiarka
56.	35.	literatka
57.	36.	magazynierka
58.	37.	magnetyzerka
59.	38.	mamka
60.	39.	maszynistka
61.	40.	mistyfikatorka
62.	41.	mleczarka
63.	42.	modystka
64.	43.	nauczycielka
65.	44.	niańka
66.	45.	ochroniarka

67.	46.	opiekunka
68.	47.	oskarżycielka
69.	48.	oszustka
70.	49.	pastuszka
71.	50.	patronka
72.	51.	piastunka
73.	52.	pielęgniarka
74.	53.	płaczka
75.	54.	pocieszycielka
76.	55.	poetka
77.	56.	pokojówka
78.	57.	pomywaczka
79.	58.	posługaczka
80.	59.	praczka
81.	60.	profesorka
82.	61.	prostytutka
83.	62.	protektorka
84.	63.	przędka
85.	64.	przekupka
86.	65.	przewodniczka
87.	66.	restauratorka
88.	67.	retuszerka
89.	68.	sklepiciarka
90.	69.	sklepiarkka
91.	70.	słuchaczka
92.	71.	sopranistka
93.	72.	specjalistka
94.	73.	stróżka
95.	74.	szafarka
96.	75.	szwaczka
97.	76.	szynkarka
98.	77.	śpiewaczka
99.	78.	tancerka
100.	79.	uczestniczka
101.	80.	właścicielka
102.	81.	wróżka
103.	82.	wspólniczka
104.	83.	współpracowniczka

105.	84.	wykończarka
106.	85.	założycielka
107.	86.	zwierzchniczka
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-na</i>
108.	1.	druhna
109.	2.	służebna
110.	3.	szatna
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-owa</i>
111.	1.	bufetowa

Nazwy wielbiciel/amaterek/zwolenniczek danej czynności/idei		
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ica/-yca</i>
1.	1.	przodownica
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ka</i> i jego wariantów
2.	1.	wielbicielka
3.	2.	stronniczka
4.	3.	spirytystka
5.	4.	sceptyczka
6.	5.	rywalka
7.	6.	reprezentantka
8.	7.	reformatorka
9.	8.	radykalistka
10.	9.	psiarka
11.	10.	protektorka
12.	11.	propagatorka
13.	12.	progresistka
14.	13.	podróżniczka
15.	14.	plotkarka
16.	15.	melomanka
17.	16.	magnetyzerka
18.	17.	legitymistka
19.	18.	idealistka
20.	19.	entuzjastka
21.	20.	emancypantka
22.	21.	działaczka

23.	22.	demokratka
24.	23.	chrześcijanka
25.	24.	bojownicza
26.	25.	ateistka
27.	26.	apostołka
28.	27.	antagonistka
29.	28.	amazonka

Nazwy będące nazwami funkcji społecznych, statusu		
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą -a paradygmatycznego i niederywowane
1.	1.	babcia
2.	2.	córka
3.	3.	krewna
4.	4.	kuma
5.	5.	kuzyna
6.	6.	macocha
7.	7.	mama
8.	8.	matrona
9.	9.	narzeczona
10.	10.	siostra
11.	11.	wdowa
12.	12.	żona
13.	13.	zmarła
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -ica/-yca i jego wariantów
14.	1.	niewolnica
15.	2.	siostrzenica
16.	3.	synowica
17.	4.	uczennica
18.	5.	zakonnica
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -ina/-yna
19.	1.	hrabina
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu -ini/-yni
20.	1.	hrabini
21.	2.	monarchini

Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ka</i> i jego wariantów
22.	1.	arystokratka
23.	2.	ciotka
24.	3.	czwartoklasistka
25.	4.	drugoklasistka
26.	5.	emerytka
27.	6.	hrabianka
28.	7.	księżniczka
29.	8.	kuzynka
30.	9.	magdalenka
31.	10.	małżonka
32.	11.	matka
33.	12.	mężatka
34.	13.	mieszczanka
35.	14.	mniszka
36.	15.	panienka
37.	16.	pensjonarka
38.	17.	piątoklasistka
39.	18.	prababka
40.	19.	studentka
41.	20.	swatka
42.	21.	synowa
43.	22.	szarytka
44.	23.	szlachcianka
45.	24.	szóstoklasistka
46.	25.	trzecioklasistka
47.	26.	westalka
48.	27.	wizytka
49.	28.	wnuczka
50.	29.	cudzoziemka
51.	30.	koleżanka
52.	31.	ekskoleżanka
53.	32.	nieprzyjaciółka
54.	33.	nieboszczka
55.	34.	rodaczka
56.	35.	rozwódka
57.	36.	utrzymanka

Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-na</i>
58.	1.	królowna
59.	2.	księżna
60.	3.	panna

Nazwy nacechowane augmentatywnie bądź deminutywnie, to jest wszelkie nazwy ekspresywne (<i>nomina augmentativa feminativa</i> lub <i>nomina deminutiva feminativa</i>)		
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą <i>-a</i> paradygmatycznego i niederywowane
1.	1.	baba
2.	2.	faworyta
3.	3.	jędza
4.	4.	kokota
5.	5.	lafirynda
6.	6.	luba
7.	7.	nędzna
8.	8.	nieboga
9.	9.	obląkana
10.	10.	pleciucha
11.	11.	stara
12.	12.	starucha
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ica/-yca</i>
13.	1.	awanturnica
14.	2.	czarownica
15.	3.	drapieźnica
16.	4.	grymaśnica
17.	5.	grzesznica
18.	6.	jawnogrzesznica
19.	7.	kochanica
20.	8.	nędznica
21.	9.	niewdzięcznica
22.	10.	oblubienica
23.	11.	obludnica
24.	12.	piekielnica
25.	13.	połowica
26.	14.	potępienica
27.	15.	przodownica

28.	16.	robotnica
29.	17.	rozpustnica
30.	18.	rówieśnica
31.	19.	służebnica
32.	20.	tanecznicza
33.	21.	wszetecznica
34.	22.	wychowanica
35.	23.	wyrobnica
36.	24.	zalotnica
37.	25.	złośnica
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ina/-yna</i>
38.	1.	babina
39.	2.	kobiecina
40.	3.	starowina
Lp. (dotyczy całej tabeli)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ka</i> i jego wariantów
41.	1.	babka
42.	2.	baletniczka
43.	3.	bestyjka
44.	4.	biedaczka
45.	5.	bruneteczka
46.	6.	córeczka
47.	7.	damulka
48.	8.	drużka
49.	9.	duszka
50.	10.	facetka
51.	11.	kobietka
52.	12.	kokietka
53.	13.	krzykaczka
54.	14.	kumoszka
55.	15.	kuzyneczka
56.	16.	mameczka
57.	17.	mateczka
58.	18.	mężateczka
59.	19.	niebianka
60.	20.	nierządnica
61.	21.	nudziarka

62.	22.	pastuszka
63.	23.	plotkarka
64.	24.	pomywaczka
65.	25.	półwariatka
66.	26.	przekupka
67.	27.	psiarka
68.	28.	pupilka
69.	29.	rówieśniczka
70.	30.	siostrzeniczka
71.	31.	sklepiciarka
72.	32.	staruszka
73.	33.	śmieciarka
74.	34.	tułaczka
75.	35.	wariatka
76.	36.	wdóweczka
77.	37.	wdówka
Lp. (dotyczy podtabel)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-ka</i> i jego wariantów
78.	1.	matuchna
Lp. (dotyczy podtabel)	Lp. (dotyczy podtabel)	Feminativa utworzone za pomocą sufiksu <i>-icha/-ycha</i>
79.	1.	parobczycha

Tabela 4. Frekwencja wystąpień poszczególnych formantów żeńskości w obszarze danych pól semantycznych

Nazwy atrybutywne (<i>nomina attributiva feminativa</i>)			
Lp.	Morfologiczny wykładnik żeńskości (za: SNŻP)	Liczba notowań w danym polu semantycznym	Procent notowań feminatywów powstałych wskutek danego morfologicznego wykładnika użycia w ogólnej liczbie feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym (w przybliżeniu do części setnych)
1.	<i>-ka</i>	68	73,91
2.	<i>-a</i> paradygmatyczne	12	13,0
3.	<i>-ini/-yni</i>	9	9,78
4.	<i>-ica/-ycha</i>	3	3,26
5.	<i>-anka</i>	0	0
6.	<i>-icha/-ycha</i>	0	0
7.	<i>-ina/-yna</i>	0	0

8.	-na	0	0
9.	-owa	0	0
10.	-ówna	0	0
Ogólna liczba feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym		92	100

Nazwy wykonawczyń czynności/zawodów (<i>nomina agentis feminativa</i>)			
Lp.	Morfologiczny wykładnik żeńskości (za: SNŻP)	Liczba notowań w danym polu semantycznym	Procent notowań feminatywów powstałych wskutek danego morfologicznego wykładnika użycia w ogólnej liczbie feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym (w przybliżeniu do części setnych)
1.	-ka	86	77,48
2.	-ini/-yni	10	9,0
3.	-ica/-yca	6	5,41%
4.	-a paradygmatyczne	5	4,5
5.	-na	3	2,7
6.	-owa	1	0,9
7.	-anka	0	0
8.	-icha/-ycha	0	0
9.	-ina/-yna	0	0
10.	-ówna	0	0
Ogólna liczba feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym		111	100

Nazwy wielbicieli/amateerek/zwolenniczek danej czynności/idei			
Lp.	Morfologiczny wykładnik żeńskości (za: SNŻP)	Liczba notowań w danym polu semantycznym	Procent notowań feminatywów powstałych wskutek danego morfologicznego wykładnika użycia w ogólnej liczbie feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym (w przybliżeniu do części setnych)
1.	-ka	28	96,55
2.	-ica/-yca	1	3,45
3.	-a paradygmatyczne	0	0
4.	-anka	0	0
5.	-icha/-ycha	0	0

6.	<i>-ina/-yna</i>	0	0
7.	<i>-ini/-yni</i>	0	0
8.	<i>-na</i>	0	0
9.	<i>-owa</i>	0	0
10.	<i>-ówna</i>	0	0
Ogólna liczba feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym		29	100

Nazwy będące nazwami funkcji społecznych, statusu			
Lp.	Morfologiczny wykładnik żeńskości (za: SNŻP)	Liczba notowań w danym polu semantycznym	Procent notowań feminatywów powstałych wskutek danego morfologicznego wykładnika użycia w ogólnej liczbie feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym (w przybliżeniu do części setnych)
1.	<i>-ka</i>	36	60,0
2.	<i>-a</i> paradygmatyczne	13	21,67
3.	<i>-ica/-yca</i>	5	8,33
4.	<i>-na</i>	3	5,0
5.	<i>-ini/-yni</i>	2	3,33
6.	<i>-ina/-yna</i>	1	1,67
7.	<i>-anka</i>	0	0
8.	<i>-icha/-ycha</i>	0	0
9.	<i>-owa</i>	0	0
10.	<i>-ówna</i>	0	0
Ogólna liczba feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym		60	100

Nazwy nacechowane augmentatywnie bądź deminutywnie, to jest wszelkie nazwy ekspresywne (<i>nomina augmentativa feminativa</i> lub <i>nomina deminutiva feminativa</i>)			
Lp.	Morfologiczny wykładnik żeńskości (za: SNŻP)	Liczba notowań w danym polu semantycznym	Procent notowań feminatywów powstałych wskutek danego morfologicznego wykładnika użycia w ogólnej liczbie feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym (w przybliżeniu do części setnych)
1.	<i>-ka</i>	37	46,84
2.	<i>-ica/-yca</i>	25	31,65
3.	<i>-a</i> paradygmatyczne	12	15,19
4.	<i>-ina/-yna</i>	3	3,80
5.	<i>-icha/-ycha</i>	1	1,27

6.	-na	1	1,27
7.	-anka	0	0
8.	-ini/-yni	0	0
9.	-owa	0	0
10.	-ówna	0	0
Ogólna liczba feminatywów zgromadzonych w danym polu semantycznym		79	100

Feminatywne nazwy zwierząt

Feminatywne nazwy zwierząt rzadko bywają włączane do kategorii feminativum, do której tradycyjnie zalicza się nazwy osobowe. Inspiracją do poddania analizie owych „zwierzęcych feminatywów” była powieść *Emancypantki* (2017) Prusa, pierwsza z lektur będących przedmiotem językowych poszukiwań autorki, prezentująca obiektywnie niewielki, lecz intrygujący materiał leksykalny z zakresu słowotwórstwa animalistycznego (zwierzęcego). Kolejną inspiracją była powieść *Faraon* (1971), która dostarczyła ciekawych przykładów nazw odnoszących się w swej warstwie podstawowej do samic zwierząt, w warstwie zaś metaforycznej, ważniejszej i jedynej słusznej w tekstowej interpretacji — do kobiet. Nazwy te były bowiem ekspresywnymi określeniami bohaterek, którym przypisywano cechy właściwe zwierzętom, służącym swymi nazwami jako baza danej innowacji. Celowe wydaje się przytoczenie stosownych cytatów, które choć nie unaoczniają w pełni semantycznej motywacji (odniesienia do desygnatu i właściwego dla tegoż desygnatu zespołu cech) omówionych powyżej formacji feminatywno-zwierzęcych, to jednak będą dowodem ich żeńskoosobowej referencji.

Sara aż krzyknęła, zobaczywszy księcia tak ubranego. Usiadła i, schwyciwszy go rękoma za szyję, poczęła szeptać:

— Ty odjeżdżasz, panie mój?... Ty już nie wrócisz!...

— A to dlaczego? — zdziwił się następca. — Czyliż raz odjeżdżałem i wracałem?...

— Pamiętam cię tak samo odzianym tam... w naszej dolince... — mówiła Sara. — O, gdzież te czasy!... Tak prędko przeszły, a tak dawno minęły.

— Ależ wrócę i przywiozę ci najznakomitszego lekarza.

— Po co?... — wtrącił Tafet. — Ona jest zdrowa, pawica moja... jej trzeba tylko odpocząć... A lekarze egipscy wpędzą ją w prawdziwą chorobę...

Książę nawet nie spojrzał na gadatliwą kobietę. (Prus 1971: 128)

To powiedziawszy, wstała od stolika i odeszła.

Postępek jej spostrzegł Antef i wylękniony przybiegł do Ramzesa.

— O panie! — zawołał — czy moja córka nie powiedziała czego niestosownego?... To niepohamowana lwica... (Prus 1971: 584–585)

Cytat dotyczący córki Antefa w sposób wyrazisty wskazuje na semantyczną motywację formacji *lwica* (bohaterce literalnie przypisywane jest bowiem niepohamowanie właściwe samicy lwa), cytat zaś poświęcony Sarze nie dowodzi w sposób jednoznaczny związków między bohaterką a samicą pawia. Kontekst powieściowy również nie daje precyzyjnej odpowiedzi na pytanie, jakie cechy samicy pawia zauważa u swej pani służąca o imieniu Tafet. Czy ma na myśli piękno Sary? Taką odpowiedź teoretycznie łatwo można by podać w wątpliwość, zważywszy na zachodzenie u pawi zjawiska dymorfizmu płciowego polegającego na występowaniu różnic w wyglądzie zewnętrznym barwnie umaszczonej samców i jednolicie (a tym samym „mniej pięknie”) samic. Rodzi się jednak pytanie, w jakim stopniu fakt ten był wiadomy prostej kobiecie w starożytnym Egipcie. Mógł być znany, gdyby bowiem był jej obcy, wyraz *paw* z pewnością nie należałby do jej zasobu leksykalnego. Niemniej jednak nawet gdyby widok pawi obu płci należał do codziennych, absolutnie rudymentalnych doświadczeń służącej, najpewniej w emocjonalnym uniesieniu, o którym powyższy cytat świadczy, nie zastanawiałaby się ona nad sensownością przypisywania swej pani cech samicy u teje samicy niewystępujących, ponieważ po pierwsze, każdy świadomy akt słowotwórczy wymaga pewnych operacji umysłowych wyższego rzędu, do których Tafet wydaje się niezdolna, a po drugie, rodzi się pytanie, czy służąca, tworząc dość spontanicznie formację *pawica*, miała na myśli cechę pawicy czy też cechę pawia, to jest piękno. Wziąwszy przeto za podstawę słowotwórczą wyraz *paw* z towarzyszącymi mu konotacjami, dodała do niej formant *-ica* (w sposób rzecz jasna nieświadomiony, na zasadzie wrodzonej, właściwej człowiekowi kompetencji językowej) z myślą o adresatce owego określenia, czyli Sarze, nie zaś o samicy pawia. Interpretacja ta wydaje się co najmniej uprawniona. Feminatywne nazwy zwierząt o referencji osobowej w ocenie autorki niniejszej pracy wydają się opierać na tych samych zasadach, na jakich budowane są stereotypy. Tak jak izoluje się bowiem pewną cechą przynależną niektórym członkom danej społeczności, danemu narodowi czy grupie ludzi i podnosi ją do rangi cechy konstytutywnej, niemal koniecznej dla teje społeczności, tegoż narodu czy teje grupy, tak samo izoluje się cechę zwierzęcia, najbardziej dla tegoż zwierzęcia podstawową, definicyjną, i tworzy się nazwę żeńską konotującą tę cechę, jakby była ona temu zwierzęciu jedyną właściwą. Kwestie etyczne towarzyszące obu procesom są oczywiście nieporównywalne (choć i stereotypy wbrew powszechnemu mniemaniu nie zawsze eksponują wady, bywają stereotypy neutralne, a nawet pozytywne). Czym innym jest bowiem nagminne posługiwanie się stereotypami negatywnymi, a czym innym stereotypowe (w znaczeniu uproszczone) postrzeganie zwierząt. Nie one jednak stanowią o snutej przez autorkę analogii, ponieważ tym, co ma decydować o celności tej analogii nie jest ich moralność czy niemoralność, lecz mechanizm powstawania myślowych uproszczeń. Kobiecie o określonym wyposażeniu psychicznym przypisywane jest zwierzę, które tę cechę ma w najwyższym stopniu lub które funkcjonuje w kulturze jako jej symbol. *Emancypantki*, wskazane w artykule jako źródło pierwszych zetknięć z leksyką feminatyczną animalistyczną, dostarczają obu

przykładów użycia owej leksyki. *Krokodylica* reprezentuje bowiem ten sam typ co omówione *pawica* i *lwica*, *ratlerka* zaś i *szczurołapka* są przykładami nazw samic zwierzęcych. I mają za desygnat właśnie owe samice, nie zaś kobiety.

Podsumowanie

Obszerna charakterystyka formantów żeńskości, analiza strukturalna i semantyczna badanych okazów pozwalają na następujące konkluzje:

1. sufiks *-ka* w funkcji feminatywnej był i jest nieograniczenie produktywnym morfemem słowotwórczym;

2. formant *-ica/-yca*, co wykazała analiza strukturalna poszczególnych pól semantycznych, denotuje nie tylko żeńskość, lecz także stylistyczne nacechowanie wyrazów utworzonych za jego pomocą;

3. w analizowanej twórczości Prusa praktyka stosowania nominacji odmężowskich i odojcowskich (tworzonych za pomocą części *-owa* i *-ówna*) była częsta, zauważalna jest jednak przewaga formacji marytonimicznych nad patronimicznymi;

4. w zebranych materiale leksykalnym daje się wyodrębnić siedem pól semantycznych, spośród których najbardziej jednolite pod względem budowy morfologicznej należących do nich feminatywów wydają się zbiory nazw posesywnych i deklatywnych — jednolitość tę zawdzięczają semantyce sufiksów derywatów do nich zaliczanych;

5. twórczość Prusa dostarcza znakomitych przykładów feminatywnych nazw zwierząt odnoszących się zarówno do samic, jak i metaforycznie do kobiet o cechach bliskich cechom samic, których mianem kobiety te zostały określone;

6. mechanizm przenoszenia właściwości zwierzęcych na cechy kobiet przypomina schemat powstawania stereotypów.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa

Prus B. (1949–1950): *Nowele, opowiadania, fragmenty*, t. 1–5, Warszawa.

Prus B. (1971, prwdr. 1895–1896): *Faraon*, Warszawa.

Prus B. (2012, prwdr. 1887–1889): *Lalka*, Poznań.

Prus B. (2017, prwdr. 1890): *Emancypantki*, Warszawa.

Bibliografia przedmiotowa

Doroszewski W. (1928): *Monografie słowotwórcze*, „Prace Filologiczne” t. 13, s. 58–165.

Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa 1984.

- Grzegorzyczkowa R. (1972): *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.
- Grzegorzyczkowa R., Puzynina J. (1979): *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.
- Jadacka H. (2001): *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa.
- Jadacka H. (2005): *Kultura języka polskiego: fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. (2010): *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin.
- Klemensiewicz Z. (1982): *Tytuły i nazwy zawodowe kobiet w świetle teorii i praktyki*, [w:] *Składnia, stylistyka i pedagogika językowa*, red. A. Kałkowska, Warszawa, s. 729–753.
- Krysiak P. (2013): *Nazwy żeńskie w polszczyźnie współczesnej — krótka refleksja i zarys klasyfikacji*, [w:] A. Małocha-Krupa, K. Hołojda, P. Krysiak, W. Pietrzak, *Równościowy savoir-vivre w tekstach publicznych*, Warszawa.
- Krysiak P., Małocha-Krupa A. (2020): *Feminatywum, feminatyw, nazwa żeńska, żeńska końcówka — problemy terminologiczne*, „*Oblicza Komunikacji*” t. 12, s. 229–238.
- Kubiszyn-Mędrala Z. (2007): *Żeńskie nazwy tytułów i zawodów w słownikach współczesnego języka polskiego*, „*LingVaria*” nr 1 (3), s. 31–40.
- Linde S.B. (1854): *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Lwów.
- Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny* (1984): red. J. Krzyżanowski, C. Hernas, Warszawa.
- Małocha-Krupa A. (red.) (2015): *Słownik nazw żeńskich polszczyzny*, autorki haseł: K. Hołojda, P. Krysiak, A. Małocha-Krupa, M. Śleziak, Wrocław.
- Małocha-Krupa A. (2018): *Feminatywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*, Wrocław.
- Mały słownik języka polskiego* (1969): red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa.
- Muczkowski J. (1825): *Grammatyka języka polskiego*, Poznań.
- Słownik wyrazów obcych PWN* (1980): red. J. Tokarski, Warszawa.
- Strutyński J. (2009): *Gramatyka polska*, Kraków.
- Szpyra-Kozłowska J. (2021): *Nianiek, ministra i japonki. Eseje o języku i płci*, Lublin.

Wykaz zastosowanych skrótów

- SNŹP *Słownik nazw żeńskich polszczyzny* (2015).
- SWJP *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego* (1979).

Feminativa in the works of Bolesław Prus

Summary

This documents research (statistical and, as it seems, pioneering) on the feminist lexis present in the works of Bolesław Prus. Its subject became a reflection on the former productivity of individual controls forming feminative formations (reconstructed on the basis of a lexis isolated from the works of Aleksander Głowacki) and an attempt to typologize this vocabulary. In addition, this article will present the results of two analyses, i.e. the analysis of possessive names, which proved the double meaning of the ceufixes co-creating them, as well as the analysis of delocative female names, which became an asum to put a parallel derivation mechanism to the reader. The author has also drawn up a text corpus, numbering 447 lexical units, which forms the basis of further analyses and calculations, as well as considerations on structural and psychological (in a way) foundations of creating feminative animal names.

Keywords: feminativum, Prus, word-formation, possessive name, semantic typology, feminative formant.